

PROBLEMATYKA RWPG

Andrzej Miciński*

INTEGRACJA KRAJÓW RWPG W DZIEDZINIE ARTYKUŁÓW KONSUMPCYJNYCH I JEJ UWARUNKOWANIA SYSTEMOWE - ARTYKUŁ DYSKUSYJNY

W latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych władze gospodarcze krajów RWPG deklarowały zamiary znaczniejszego podniesienia standardu życiowego społeczeństw w tych krajach.

Realizacja przyjętych w związku z tym programów podnoszenia stopy życiowej ludności wymaga wzrostu produkcji, poprawy jakości, rozszerzenia asortymentu towarów konsumpcyjnych. Chodzi przy tym zwłaszcza o towary nieżywnościowe, gdyż wraz ze wzrostem dochodów, przy tendencji do stabilizacji wydatków na żywność, szybko wzrasta popyt na dobra konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego.

Wzrasta tym samym rola, tak bardzo niedocenianych na przestrzeni wielu lat w polityce gospodarczej tych krajów - a w rezultacie niedorozwiniętych, przemysłów tzw. grupy "B" - tj. wytwarzających środki konsumpcji.

Wieloletnie niedocenywanie znaczenia tych przemysłów znalazło odbicie nie tylko w ich upośledzeniu inwestycyjnym, technicznym i technologicznym, ale także w niewielkim zainteresowaniu współpracą międzynarodową w tej dziedzinie. Wspomniane deklaracje rządów oraz postulowane programy rozwoju tych dziedzin doprowadziły do relatywnie niedużego zwiększenia nakładów na produkcję przemysłowych dóbr konsumpcyjnych. Nie zmieniło to jednak w sposób istotny niekorzystnej dla omawianych gałęzi, relacji pomiędzy nakładami na przemysły grupy "A" (środków produkcji) i grupy "B". Prowadzi to do utrwalenia dotychczasowej tendencji, tj. do dalszego powolnego

* Dr, adiunkt w Instytucie Handlu Zagranicznego Uł.

spadku udziału grupy gałęzi wytwarzających dobra konsumpcyjne w globalnej produkcji przemysłowej krajów RWPG.

Jednocześnie w krajach tych obserwuje się statyczne i nierównoważone (w różnym stopniu w poszczególnych krajach) rynki, źle zaopatrzone w towary konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego, a zwłaszcza w towary o najwyższej jakości.

W warunkach wyczerpywania się w tych krajach rezerw ekstensywnego wzrostu, przy ostrych napięciach inwestycyjnych i trudnościach płatniczych w handlu z krajami o walutach wymienialnych, wreszcie - przy zwiększającej się presji siły nabywczej ludności należałoby się spodziewać wzrostu zainteresowania ich wzajemną współpracą. Do takich oczekiwań upoważnia dodatkowo fakt podjęcia już w 1975 r. prac nad przygotowaniem wieloletniego programu kierunkowego współpracy krajów RWPG w dziedzinie interesujących nas tu towarów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego. Objęto nim następujące grupy towarowe:

- 1) tkaniny, odzież, obuwie;
- 2) meble;
- 3) wyroby radiotechniczne i elektroniczne domowego użytku;
- 4) sprzęt gospodarstwa domowego.

Z punktu widzenia współpracy międzynarodowej w dziedzinach obejmujących wymienione grupy towarowe istotne są takie wspólne dla nich cechy jak: wewnętrzne zróżnicowanie, niejednorodność oraz indywidualizacja towarów. Cechy te odróżniają omawiane gałęzie od przemysłów surowcowych, wytwarzających półfabrykaty czy sprzęt inwestycyjny.

Na wiodących rynkach światowych, tj. na rynkach rozwiniętych krajów kapitalistycznych pozycja producenta czy dostawcy przemysłowych towarów konsumpcyjnych w dużym stopniu zależy od dynamiki i elastyczności działania - tj. od szybkości i trafności w rozpoznawaniu zmian popytu, od tempa reagowania na te zmiany poprzez dopasowania strukturalne produkcji, od zdolności do absorbowania nowoczesnych rozwiązań technicznych i technologicznych, właściwej polityki cenowej, umiejętności zastosowania odpowiednich form sprzedaży etc. Z kolei nawet pobieżna obserwacja rynków tych towarów w krajach socjalistycznych każe stwierdzić, że są one statyczne i mało urozmaicone. Rynki te zbyt wolno reagują na zmiany jakie zachodzą w strukturze i dynamice popytu. Pozostają daleko w

tyle za bogatym i dynamicznym rynkiem krajów najwyżej rozwiniętych¹.

A więc z jednej strony notujemy wzrost oczekiwań w stosunku do omawianej tu grupy towarów z punktu widzenia jej roli w zaspokojeniu ogólnego popytu krajów Rady, a z drugiej - statyczność rynków, zwolnioną rotację wyrobów, nierównowagi cząstkowe, niską jakość i zacofanie techniczne oferowanych wyrobów. Towarzyszy temu - sądząc po niewielkim udziale wzajemnych dostaw w zaopatrzeniu rynków wewnętrznych - niski, w stosunku do posiadanego potencjału, przemysłowego, poziom wymiany pomiędzy krajami członkowskimi RWPG.

Zjawiska te powinny nie tylko zachęcać do podejmowania badań prowadzących do ich wyjaśnienia, ale także zmuszać do poszukiwania dróg poprawy sytuacji. Ich utrzymywanie się oznacza bowiem nie tylko utrwalenie nierównowagi na rynkach wewnętrznych, uprzywilejowanie producentów i niedostateczne pokrycie potrzeb nabywców. Wydaje się, że równie groźny będzie dalszy spadek konkurencyjności przemysłowych towarów konsumpcyjnych z krajów socjalistycznych na rynkach światowych.

Kraje socjalistyczne stoją więc przed koniecznością stworzenia i realizacji nowoczesnych koncepcji rozwijania gałęzi przemysłu grupy "B". Koncepcje te, wobec wyczerpania prostych rezerw gospodarczych, muszą się opierać na wzroście efektywności wykorzystania zasobów. Jednocześnie muszą one uwzględniać zasadnicze prawidłowości, zgodnie z którymi zmieniać się będzie w długim okresie spożycie tych wyrobów.

Szczegółowe przewidywania przyszłego popytu społeczeństw krajów socjalistycznych na interesujące nas tu towary wykraczają poza zakres artykułu. W ujęciu najogólniejszym tendencje jakie w tej kwestii obserwujemy są następujące: po pierwsze - w dającej się przewidzieć perspektywie popyt na wyroby konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego będzie w tych krajach nadal dynamicznie wzrastał, a tylko w niektórych, tradycyjnych dziedzinach, wystąpi tendencja do stopniowego opadania dynamiki popytu, związana z osiągnięciem od-

¹ W Polsce jednym ze skutków takiej sytuacji jest, opisywany przez B. Wojciechowskiego w pracy "Handel zagraniczny a dochód narodowy Polski", Warszawa 1977 (s. 209 i dalsze), "import turystyczny", tj. zjawisko masowego przywozu przez osoby prywatne rozpowszechnionych bądź modnych w świecie, a niedostępnych na rynku krajowym, przemysłowych towarów konsumpcyjnych.

powiednio wysokiego poziomu spożycia; po drugie - nasilą się przemiany w strukturze popytu, związane ze wzrostem dochodów, polegające na spadku udziału w ogólnym spożyciu towarów tradycyjnych, uważanych dotychczas za standardowe (zaspokajających potrzeby podstawowe) oraz na odpowiednim wzroście udziału towarów pokrywających potrzeby wyższego rzędu; po trzecie - należy oczekiwać znacznego wzrostu wymagań jakościowych konsumentów w stosunku do oferowanych im wyrobów. Specyfika rynku tych wyrobów, wzmocniona efektem demonstracji w skali międzynarodowej, powoduje, że rosnące wymagania jakościowe dotyczą nie tylko cech tradycyjnie uważanych za wyznaczniki jakości jak np. solidność wykonania, trwałość, niezawodność. W coraz większym stopniu weryfikatorem szerszej rozumianej jakości stają się nowoczesność wyrobów, ich zgodność ze światowymi trendami technicznymi i wzorniczymi bądź z modą światową.

Obok konieczności pokrycia potrzeb wewnętrznych niemniej ważnym zadaniem, jakie w perspektywie realizować muszą władze gospodarcze omawianych krajów jest zwiększenie eksportu towarów tej grupy do krajów o walutach wymiennalnych, co jest związane z wolą zwiększenia udziału w międzynarodowym podziale pracy.

Oba powyższe zadania - pokrycie popytu wewnętrznego (zarówno w aspekcie ilościowym jak i jakościowym) i zwiększanie eksportu wolnodewizowego analizowanej grupy towarów - będą realizowane przy coraz trudniejszych warunkach wewnętrznych i zewnętrznych. Mówiąc o warunkach wewnętrznych chodzi nam głównie o oczywisty fakt wyczerpania przez kraje socjalistyczne rezerw wzrostu ekstensywnego. Coraz dotkliwsza jest w tych krajach bariera zatrudnienia, coraz ostrzejsze napięcia inwestycyjne, pogarsza się sytuacja surowcowa, materiałowa, wyczerpują się możliwości zaciągania kredytów, spada zdolność importowa. Można przypuszczać, że pogarszające się warunki wewnętrzne szczególnie ostro dotkną omawiane tu gałęzie "konsumpcyjne" wobec ich słabszej "pozycji przetargowej" w ramach gospodarek narodowych. Pogarszające się warunki zewnętrzne, to przede wszystkim nasilająca się konkurencja międzynarodowa, zarówno ze strony krajów najwyżej rozwiniętych jak i rozwijających się (w tym zwłaszcza grupy tzw. krajów nowo uprzemysłowionych). Chodzi tu także o obserwowane w świecie przyspieszenie postępu technicznego, grożące rozwarciem luki technologicznej pomiędzy "liderami" światowymi a producentami z krajów socjalistycznych.

Rozpatrując zarówno zadania jakie stoją przed gałęziami "konsumpcyjnymi" jak i warunki ich funkcjonowania w krajach socjalistycznych można stwierdzić, iż ma tu miejsce znaczne podobieństwo sytuacji. Stwierdzenie to jest w szczególności aktualne w odniesieniu do małych i średnich krajów członkowskich RWPG.

Można postawić hipotezę, że kraje te nie będą w stanie pokonać sygnalizowanych wcześniej zagrożeń i sprzeczności w przypadku kontynuowania dotychczasowej, tradycyjnej filozofii rozwojowej. Do podstaw tej filozofii zaliczyć należy m. in. dążenie do samowystarczalności w pokrywaniu wewnętrznego popytu finalnego na konsumpcyjne towary przemysłowe, autarkia, rezygnacja lub znaczne ograniczenie korzyści możliwych do uzyskania w przypadku aktywniejszego włączenia się do międzynarodowego podziału pracy, utożsamianie rozwoju ze wzrostem produkcji i nakładów inwestycyjnych.

W tworzeniu nowych koncepcji rozwoju przemysłów grupy "D" krajów socjalistycznych na szczególną uwagę zasługują szanse leżące w intensyfikacji ich wymiany i współpracy wzajemnej. Ta sfera stosunków gospodarczych jest ważnym (choć z pewnością nie jedynym) potencjalnym źródłem wzrostu szeroko rozumianej efektywności gospodarowania. Źródłem - dodajmy - dotychczas niedocenianym i mało wykorzystanym.

Integracja krajów socjalistycznych w badanej dziedzinie powinna być realizowana poprzez następujące wspólne działania:

1. Znaczny wzrost wzajemnych obrotów handlowych we wszystkich grupach i asortymentach konsumpcyjnych wyrobów przemysłowych. Efektem trwałej i intensywnej wymiany wzajemnej będzie nie tylko bezpośrednio urozmaicenie podaży na rynkach wewnętrznych, ale - co ważniejsze - także szansa przełamania monopolu rodzimych producentów poprzez konkurencję ze strony importu bez potrzeby angażowania dewiz wymiennalnych. Innymi słowy - chodzi o stworzenie mechanizmu presji na wytwórców wymuszającego intensywniejsze procesy dostosowawcze do ilościowych i jakościowych wymagań konsumentów. Szansa na stworzenie takiego mechanizmu w ramach RWPG jest tym cenniejsza, że analogiczny manewr w odniesieniu do krajów o walutach wymiennalnych jest dla większości krajów socjalistycznych nie-realny.

2. Podejmowanie wspólnych przedsięwzięć badawczo-rozwojowych w dziedzinach uznanych za wiodące, koordynacja działalności badawczo-

-wdrożeńowej przez podział tematów i zadań, wymianę doświadczeń i wyników. Daje to szansę przyspieszenia postępu technicznego i obniżenia jego kosztów.

3. Realizacja wspólnych inwestycji obejmujących w szczególności te dziedziny, które posiadają cechy działalności wielkoprzemysłowej, w przypadku których oczekiwać można korzyści wynikających z efektu skali. Wspólna działalność inwestycyjna powinna objąć liczne podzespoły, deficytowe materiały pomocnicze, dodatki, niektóre wyroby finalne.

4. W niektórych dziedzinach możliwe i celowe jest stworzenie i realizacja programu międzynarodowej specjalizacji. Korzyści doraźne wynikają tu z obniżki kosztów jednostkowych. Rezultatem długofalowym może być wykształcenie struktur komplementarnych w przemyśle.

5. Eliminowanie konkurencji wzajemnej na rynkach państw trzecich i zastąpienie jej koordynacją działań bądź działaniem wspólnym. Oczekiwane korzyści polegają w tym przypadku na możliwości osiągnięcia wyższych cen, eliminowania zbędnych pośredników w przypadku wzajemnego udostępniania najlepszych kanałów zbytu, skuteczniejszego pokonywania ograniczeń handlowych w dostępie do rynków. W sumie - działania te mogą prowadzić do istotnego wzrostu efektywności eksportu.

Jeśli przypomnimy w tym miejscu niedomagania trwale występujące w przemyśle i na rynkach analizowanej grupy wyrobów (zacońfanie techniczne, nieelastyczność przemysłu, niedostateczna jakość, zbyt powolna rotacja wyrobów, złe rynki wewnętrzne, niski poziom cen w eksporcie, niska efektywność wywozu), to w zestawieniu z potencjalnymi rezultatami rozwoju wymiany i współpracy można mówić o atrakcyjności integracji krajów socjalistycznych w tej dziedzinie.

Mimo to, jak wykazują badania², postępy integracji są tu wysoce niedostateczne na przestrzeni całego okresu funkcjonowania Rady. Także analiza prognoz i założeń rozwojowych nie daje podstaw do wnioskowania o rychłej poprawie sytuacji. Wobec powyższego, uzasadniony będzie wniosek, że przeszkody hamujące procesy integracyjne omawianego układu mają charakter trwały. Przeszkód ta-

² Odpowiednie badania, na przykładzie przemysłów włókienniczego i odzieżowego krajów socjalistycznych, prowadzone były w latach 1979-1982 w Katedrze Handlu Zagranicznego Uł pod kierunkiem prof. dr hab. P. Glikmana.

kich nie można się doszukać wśród warunków naturalnych ani też w zbyt dużych różnicach poziomów rozwoju gospodarczego, ani wreszcie w braku ekonomicznego uzasadnienia potrzeby współpracy. Nie można także wyjaśnić tak niewielkich postępów integracji konkurencyjnością, równoległością branżowych struktur przemysłów grupy "B" krajów socjalistycznych, gdyż w tej dziedzinie oczekiwać należy innych, głębszych procesów integracyjnych niż branżowy podział specjalizacyjny.

Jedynym dającym się uzasadnić wyjaśnieniem niedorozwoju więzi integracyjnych jest, naszym zdaniem, niedoskonałość ekonomicznych mechanizmów i narzędzi integracji w zastosowaniu do badanych tu gałęzi przemysłu, nieadekwatność dotychczasowych, tradycyjnych form współpracy krajów w ramach RWPG do dziedzin tak ściśle związanych z rynkiem jak przemysły wytwarzające towary konsumpcyjne. Bariery rozwoju integracji tkwią także w istniejących wewnętrznych rozwiązaniach systemowych krajów członkowskich, zwłaszcza w szeroko rozumianych sferach organizacji i funkcjonowania wymiany handlowej z zagranicą, finansowej i decyzyjnej samodzielności przedsiębiorstw, roli i zakresie stosowania rachunku ekonomicznego, charakteru związków przemysłu z rynkiem i in.

Cechy charakterystyczne przemysłów wytwarzających towary konsumpcyjne i ich rynków wydają się uzasadniać tezę, iż centralna koordynacja planów gospodarczych, ze względu na wieloszczeblowość, sztywność i długotrwałość składających się nań procedur, nie pozwala na rozwój wymiany i współpracy w skali pożądanej. Potrzeba bezpośredniej koordynacji działań przez centra krajowe może znaleźć uzasadnienie w odniesieniu do niektórych dziedzin, jak np. kwestie surowcowe, rozwój środków produkcji dla omawianych przemysłów, programy inwestycyjne i specjalizacyjne w tych przemysłach. Jednak także i w tych dziedzinach postępy integracji są nikłe, gdyż jak się wydaje, uwaga władz gospodarczych jest zaprzęgnięta przede wszystkim koordynacją zamierzeń w dziedzinach o charakterze strategicznym.

W dotychczasowych działaniach koordynacyjnych w RWPG podstawowym narzędziem współpracy bieżącej były dwustronne umowy handlowe o charakterze kontyngentów wyrażanych w jednostkach fizycznych. W konsekwencji stosowania systemu dwustronnych umów kontyngentowych wymiana wzajemna ulegała względnemu organiczeniu (do możliwości słabszego partnera) zarówno pod względem ilościowym, jak i ja-

kościowym. W przypadku przemysłowych wyrobów konsumpcyjnych ściśle kontyngentowanie obrotów musi prowadzić do zmniejszenia zainteresowania wymianą wzajemną ze względu na nieelastyczność takiej formy wymiany oraz tendencje do wzajemnego oferowania wyrobów o niższej jakości.

W jakim kierunku muszą więc ewoluować metody integracji oraz zasady organizacyjne wzajemnej wymiany handlowej krajów RWPG z punktu widzenia przyspieszenia procesów wiązania ich gospodarek w omawianych dziedzinach? Generalnie - chodzi o stworzenie sytuacji, w której więzi integracyjne w przemyśle grupy "B", ogólnie akceptowane i pośrednio tylko kierowane przez krajowe władze szczebla centralnego, byłyby faktycznie realizowane przez jednostki gospodarcze niższych szczebli decyzyjnych (przedsiębiorstwa, zrzeszenia przedsiębiorstw) na podstawie ich własnych, dyktowanych interesem ekonomicznym decyzji.

W kwestii wymiany wzajemnej w grupie przemysłowych towarów konsumpcyjnych konieczne wydaje się całkowite odejście od systemu ilościowego czy wartościowego kontyngentowania wymiany w drodze umów dwustronnych i zastąpienie go swobodną wymianą bezkontyngentową. Nie jest to zresztą propozycja nowa, bowiem już "Kompleksowy program ..." przewidywał, że wymiana między krajami członkowskimi odbywać się będzie w pewnym zakresie bez określania jakichkolwiek kontyngentów.

P. Bożyk, A. Czepurko, S. Góra piszą: "Z grupy towarów konsumpcyjnych pochodzenia przemysłowego można by wydzielić pewną część obrotów, w zakresie których nie byłyby ustalane żadne kontyngenty ilościowe czy wartościowe. Byłyby one dostarczane w ilościach określanych w kontraktach zależnie od popytu i podaży w poszczególnych krajach [...]. Kraje zawierające tego typu umowę godziłyby się na import każdej ilości towarów możliwej do zakupienia oraz na eksport każdej ilości towarów możliwej do sprzedaży"³.

Aby jednak zmiana form i zasad współpracy i wymiany wzajemnej w zarysowanych kierunkach była realna, spełniony wcześniej być musi szereg warunków, zarówno zewnętrznych w stosunku do każdego z krajów, jak i wewnętrznych, tj. dotyczących systemów funkcjonowania ich gospodarek.

³ Por. P. Bożyk, A. Czepurko, S. Góra, Prognostowanie rozwoju rynku RWPG, Warszawa 1972, s. 133.

Spełnienie warunków zewnętrznych polegałoby na uporządkowaniu i rozwinięciu tzw. towarowo-pieniężnych narzędzi integracji. Ogólnie mówiąc chodzi o stworzenie takiego systemu cen, kursów walut, pieniądza międzynarodowego i systemu rozliczeń, aby możliwe było sprawne i powszechne prowadzenie rachunku ekonomicznego w skali międzynarodowej.

Mówiąc z kolei o warunkach wewnętrznych mamy na myśli potrzebę wprowadzenia reform systemów funkcjonowania gospodarek idących w kierunku wzrostu samodzielności przedsiębiorstw, zwłaszcza w zakresie kontaktów zagranicznych, oraz konieczność uwzględnienia w regułach gry silnej transmisji do przedsiębiorstwa korzyści z uczestnictwa w wymianie międzynarodowej w ramach RWPG. Trzeba więc stworzyć systemową możliwość nawiązywania bezpośrednich kontaktów pomiędzy przedsiębiorstwami w skali międzynarodowej, jak i uruchomić odczuwalne zachęty do ich podejmowania.

Skala możliwych do uzyskania korzyści, w tym zwłaszcza dla małych i średnich krajów członkowskich RWPG, obliguje do kontynuowania dyskusji i podjęcia intensywniejszych badań w zarysowanych kierunkach.

Andrzej Miciński

INTEGRATION OF THE CMEA COUNTRIES IN CONSUMER GOODS INDUSTRIES AND ITS SYSTEMS CONDITIONS

The countries of the CMEA must adopt quite new and different conceptions of development of consumer goods industries if the growing demands of their populations are to be met. Autarky and self-sufficiency policy combined with limited exchange of goods that are in excess in domestic markets have to be replaced by considerable growth of participation of the countries in question in the international division of labour. Growth of trade in manufactured consumer goods among the socialist countries would be of particular advantage for all of them. Similar effects should be expected from some other forms of international cooperation.

Nevertheless, if the trade and other cooperation forms are to develop some serious reforms in the rules of the working of the CMEA are necessary. Namely, a situation must be created where the integration links in consumer goods industries would be only very generally monitored and influenced by central economic authorities. Decisions whether to establish such links and which partner or method to select should be taken at the level of enterprises.